

کتابداری و اطلاع رسانی

فصلنامه علمی - پژوهشی

سازمان کتابخانه ها، موزه ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

سازمان کتابخانه ها، موزه ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

لیست مقاله های شماره لیست مقالات 62 | جستجوی مقاله

فصلنامه کتابداری و اطلاع رسانی

نام مقاله:

مطالعه تطبیقی نسخه برداری از آثار ادبی و هنری توسط کتابخانه ها

نام نشریه:

فصلنامه کتابداری و اطلاع رسانی (این نشریه در www.isc.gov.ir نمایه می شود)

شماره نشریه:

62 _ شماره 2، جلد 16

پیداآور:

سید محمدمهدی قبولی درافشان، سعید محسنی، حبیبه قاسمی

مترجم:

درباره نشریه

شماره جاری

شماره های پیشین

نمایه مولف

نمایه عنوان

شرایط پذیرش مقاله

چکیده

حمایت از حقوق مادی پدیدآورنده اقتضا می کند که هرگونه استفاده از اثر بدون کسب رضایت پدیدآورنده امکانپذیر نباشد. گاهی بنا به دلایلی همچون نفع عمومی و ... استفاده از اثر بدون لزوم تحصیل رضایت دارنده حق در چارچوب استثنایها، مجاز تعیین می شود. یکی از این استثنایها، نسخه برداری توسط کتابخانه است. کتابخانه در سه صورت اقدام به نسخه برداری می کند: درخواست کاربر، حفاظت و جایگزینی و امانت بین کتابخانه ای. در قانون ایران تنها نسخه برداری به درخواست کاربر مجاز شناخته می شود. در حالی که ارائه بهتر خدمات در کتابخانه ایجاب می کند که نسخه برداری به منظور حفاظت و جایگزینی و امانت بین کتابخانه ای نیز در قوانین مورد تصریح قرار گیرد.

کلیدواژه ها: نسخه برداری، کتابخانه، اثر، قانون.

مقدمه

یکی از مراکز تأثیرگذار در اشاعه اطلاعات و افزایش سطح آگاهی جامعه، کتابخانه ها هستند. گاهی اوقات کتابخانه به منظور ارائه بهتر خدمات خود ناگزیر به انجام برخی نسخه برداری ها است. منوط کردن نسخه برداری به اجازه پدیدآورنده اثر، موجب کندی روند خدمات رسانی این مراکز می باشد. در این حالت است که برای جلوگیری از تعارض فعالیت کتابخانه با حقوق مادی پدیدآورنده آثار، مسئله لزوم

پیش بینی استثنایها توسط قانونگذار مطرح می شود. قانونگذاران بسیاری از کشورهای جهان به منظور جلوگیری از طرح دعوی نقض حقوق مادی علیه کتابخانه، استثنایها را مربوط به این مراکز را در قوانین پیش بینی کرده اند. با این حال، می توان به تعداد معدودی از کشورها از جمله برزیل، آرژانتین، شیلی، عراق، لیبی و ... اشاره کرد که در قوانین خود هیچ استثنایی برای کتابخانه ها تصریح نکرده اند. (Crews, 2008: 29-30)

البته باید توجه نمود که عدم پیش بینی این نوع استثنایها لزوماً به این معنا نیست که کتابخانه ها در این کشورها هیچ ابزار قانونی برای نسخه برداری ندارند. در این کشورها می توان بر مبنای مقررات استفاده منصفانه^[1] یا رفتار

منصفانه^[2] و قوانینی که نسخه برداری به منظور استفاده شخصی را مجاز نموده اند، این گونه فعالیت های کتابخانه ها را قانونی تلقی نمود. به عنوان مثال در شیلی کتابخانه ها می توانند از ماده 38 قانون حقوق ادبی و هنری که تکثیر شخصی را مجاز اعلام نموده، استفاده و نسخه برداری کنند. این ماده به کاربران اجازه تکثیر بخش هایی از برخی آثار مورد حمایت را بدون لزوم اجازه از مالک و پرداخت غرامت به وی نمایند. (Crews, 2008: 30)

با توجه به جنبه استثنایی داشتن این حمایت های قانونی، باید نوع و شرایط کتابخانه ها به صورت دقیق تبیین شود. به همین منظور، در پیش گفتار نوع کتابخانه های مجاز به نسخه برداری باید مورد بررسی قرار گیرد.

کتابخانه ها در سه فرض ممکن است اقدام به نسخه برداری کنند. گاهی کتابخانه ها به منظور تحقق درخواست کاربر اقدام به نسخه برداری می نمایند (گفتار نخست)، گاهی لزوم حفاظت و جایگزینی از اثر مقتضی این اقدام است (گفتار دوم) و گاهی نیز ممکن است به منظور امانت بین کتابخانه ای، نسخه برداری صورت گیرد. (گفتار سوم)

در این پژوهش به فراخور موضوع مورد بحث به قوانین کشورهای مختلف استناد می شود. در خصوص حقوق ایران نیز با توجه به تدوین پیش نویس لایحه جامع حقوق ادبی و هنری و حقوق مرتبط و امکان تغییر قوانین فعلی سعی شده است تفاوت های موجود بین قوانین و لایحه مورد اشاره قرار گیرد

پیش گفتار - نوع کتابخانه

برای اینکه عمل نسخه برداری قانونی تلقی شود، باید بررسی کرد این عمل توسط چه نوع کتابخانه ای صورت گرفته و آیا در محدوده تعریف قانونی کتابخانه ها مشمول استثنای قرار می گیرد یا خیر. ضمن اینکه توجه به این مسئله نیز ضروری است که در برخی از کشورها همان گونه که بیان خواهد شد، مقررات مربوط به کتابخانه ها، به سایر مؤسسات همچون بایگانی ها، مراکز اسناد و ... تسری یافته است.

رویگرد کشورهای در بیان شرایط و نوع کتابخانه، متفاوت است. در برخی از کشورها از مفهوم «غیرانتفاعی»^[3] یا «عمومی»^[4] برای تعریف کتابخانه ها، استفاده کرده اند. به عنوان مثال، در فرانسه طبق بند 8 ماده 122-5 کتابخانه های در دسترس عموم، موزه ها یا مراکز اسناد مشمول استثنای هستند. در آمریکا مجموعه کتابخانه بایگانی هایی که به روی عموم باز هستند و نه تنها محققان وابسته به این مؤسسات بلکه اشخاص دیگر نیز می توانند به منظور تحقیق در زمینه های تخصصی به آنها مراجعه کنند، در محدوده استثنای قرار می گیرند. در مقابل، در برخی از کشورها به هیچ یک از دو فید غیرانتفاعی و عمومی، اشاره نشده است. در نتیجه، نسخه برداری مجاز شامل تمام کتابخانه ها می شود. به عنوان مثال، در گرجستان حتی کتابخانه های تجاری نیز مجاز به نسخه برداری هستند. البته، حکم مزبور مشروط به این است که هدف از نسخه برداری کسب سود نباشد. (Crews, 2008: 32-33)

البته در این میان، برخی کشورها رویکرد سومی را اتخاذ کرده اند. در این رویکرد در متن قانون شرایط و نوع کتابخانه تصریح نشده و تعیین دقیق آن را به تنظیم آیین نامه یا دستور مقام خاص موکول کرده اند. به عنوان مثال، در

انگلیس به کتابخانه‌های واجد شرایط [6] اشاره شده است (Crews, 2008: 32). در مقررات ژاپن نیز مقرر شده است که کتابخانه‌ها توسط دستورات کابینه [5] تعیین می‌شود. (Crews, 2008: 31)

در حقوق ایران، قانونگذار در ماده 8 قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان: «کتابخانه‌های عمومی و مؤسسات جمع‌آوری نشریات و مؤسسات علمی و آموزشی که جنبه انتفاعی ندارند، سخن گفته است. این کتابخانه‌ها باید به تصریح قانونگذار، بایگانی نشریات نیز مشمول این حمایت‌های قانونی خواهد شد.

در ماده 8 قانون حمایت از حقوق مؤلفان و هنرمندان آمده است: «کتابخانه‌های عمومی و مؤسسات جمع‌آوری نشریات و مؤسسات علمی و آموزشی که به صورت غیرانتفاعی اداره می‌شوند، می‌توانند طبق این‌نامه‌ها که به تصویب هیات وزیران خواهد رسید، از اثرهای مورد حمایت این قانون از راه عکس‌برداری یا طرق مشابه آن به میزان مورد نیاز و متناسب با فعالیت خود، نسخه‌برداری کنند.» بنابراین، طبق قانون فعلی مؤسسات علمی و آموزشی نیز می‌توانند از این استثنا بهره‌مند شوند ولی قانون فعلی مرتبط، وضعیت قدری متفاوت خواهد شد؛ زیرا طبق ماده 36 آن، تنها کتابخانه و مؤسسه نگهداری آثار که به صورت غیرانتفاعی اداره می‌شوند، مشمول استثنا خواهند شد.

در ماده 36 پیش‌نویس لایحه قانون جامع حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط آمده است: «هر کتابخانه یا مؤسسه نگهداری آثار که به صورت غیرانتفاعی اداره می‌شود، مجاز است با رعایت ماده 32 در موارد زیر بدون اجازه دارنده یک نسخه از آثار مورد حمایت این قانون را تکثیر کند: ...» (شبیبری و همکاران، 1389: 30)

گفتار نخست - نسخه‌برداری به منظور تحقق درخواست کاربر

اصولاً کتابخانه‌ها به صرف درخواست کاربر مجاز به نسخه‌برداری نیستند و محدودیت‌هایی برای این امر در قوانین پیش‌بینی شده است. در کشوری که ممکن است نوع اثر مورد درخواست مورد توجه قرار گیرد و در کشور دیگر هدف از نسخه‌برداری در تعیین قانونی بودن این نسخه‌برداری مؤثر باشد. لذا ابتدا نوع اثر (بند نخست) و سپس هدف از نسخه‌برداری (بند دوم) در قوانین مورد بررسی قرار می‌گیرد.

بند نخست - نوع اثر مورد نسخه‌برداری

در برخی کشورها محدودیت‌هایی درباره نوع اثر پیش‌بینی شده است. محدودیت‌ها را از سه جنبه می‌توان بررسی کرد: از جنبه آثار خاص، انتشار اثر و اثری که در مجموعه کتابخانه باید موجود باشد.

الف) آثار خاص

در قوانین برخی از کشورها، امکان نسخه‌برداری از تمام آثار اعم از نوشتاری، شنیداری و دیداری، نرم‌افزار و ... پیش‌بینی شده است. به عنوان مثال، می‌توان به فرانسه اشاره کرد. در ماده 122-5 قانون مالکیت فکری این کشور واژه «اثر» به صورت مطلق به کار رفته و هیچ محدودیتی در مورد آثار برای نسخه‌برداری مقرر نشده است. در حقوق ایران نیز ماده 8 قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان از عبارت «اثرهای مورد حمایت» استفاده کرده است. لذا با توجه به عموم ماده می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که در قانون ما نیز محدودیتی درباره نوع اثر وجود ندارد و از تمام آثار می‌توان نسخه‌برداری نمود. (زرکلام، 1387: 178)

اما در قوانین برخی از کشورها درباره نوع اثر محدودیت‌های پیش‌بینی شده است که قلمرو آن ممکن است از کشوری به کشور دیگر متفاوت باشد. به عنوان مثال، در نظام حقوقی سوئد نسخه‌برداری از نرم‌افزارهای رایانه‌ای ممنوع است (Crews, 2008: 44). این در حالی است که در لبنان طبق ماده 25 قانون حمایت از مالکیت‌های ادبی و هنری، کتابخانه‌ها مجازند از برنامه‌های رایانه‌ای به منظور عاریه به دانش‌آموزان یا دیگر کاربران نسخه‌برداری کنند. البته، به منظور حمایت از حقوق پدیدآورنده این‌گونه آثار، مقرر شده است عاریه باید به گونه‌ای باشد که امکان تکثیر نداشته باشد و نتوان از اثر استفاده مجدد نمود. (مغیغ، 2008: 157-158)

ب) انتشار اثر

به نظر می‌رسد در مورد امکان نسخه‌برداری از آثار منتشر شده، تردیدی نیست. لیکن باید دید وضع در مورد آثار منتشر نشده، به چه ترتیبی است. در این راستا، باید توجه داشت، اثر ممکن است به دلایل مختلفی منتشر نشود. برای مثال، حاوی اطلاعات محرمانه یا شخصی باشد و مالک آن تصمیم بگیرد آن را منتشر نکند. (Crews, 2008: 47) یا وجود منتشر شدن اثر، گاهی ممکن است شرایط اقتصا کند به اثر منتشر نشده دسترسی یافت و از آن نسخه‌برداری نمود. به عنوان مثال شخصی که به منظور نگارش و تدوین کتابی درباره زندگی شخص خاص تحقیق می‌کند، نیازمند مطالعه نوشته‌هایی است که توسط فرد مورد نظر تهیه و در کتابخانه یا بایگانی نگهداری می‌شود. لذا در قوانین برخی از کشورها امکان نسخه‌برداری از آثار منتشر نشده تصریح شده است. به عنوان مثال، می‌توان به ماده 21/30 قانون حقوق ادبی و هنری کانادا [7] (McKeown, 2010: 299) و ماده 42 قانون کپی رایت، طرح‌ها و اختراعات انگلیس (Crews, 2008: 145) [8] اشاره کرد. البته، در هر دو کشور به منظور حمایت از حقوق پدیدآورنده، مقرر شده است چنانچه مالک اثر، نسخه‌برداری از آن را ممنوع اعلام نماید، دیگر امکان نسخه‌برداری منتفی خواهد شد. ضمن اینکه در کانادا نسخه‌برداری فقط توسط بایگانی باید صورت گیرد و بایگانی موظف است به شخصی که اثر را می‌سپرد هشدار دهد امکان نسخه‌برداری از این اثر وجود دارد (McKeown, 2010: 299).

گفتنی است، در نظام حقوقی ایران، قانونگذار امکان نسخه‌برداری از آثار منتشر نشده را پیش‌بینی نکرده است. بنابراین، تا زمانی که تصریح قانونی وجود ندارد حمایت از حق معنوی پدیدآورنده در خصوص تصمیم‌گیری در مورد انتشار یا عدم انتشار اثر اقتصا می‌کند که نسخه‌برداری از این نوع آثار را نقض حق مؤلف به شمار آورد. [9]

ج) آثار موجود در مجموعه کتابخانه

در قوانین برخی از کشورها تصریح شده است کتابخانه تنها از آثاری که در مجموعه خود موجود است، می‌تواند نسخه‌برداری کند. لذا، طبق این محدودیت چنانچه اثری از طریق امانت بین کتابخانه‌ای در دسترس یک کتابخانه قرار گیرد، امکان نسخه‌برداری از اثر در صورت درخواست کاربر منتفی است. برای مثال، می‌توان به قانون ژاپن و اسلواکی اشاره کرد. (Crews, 2008: 43-44)

بند دوم: هدف از نسخه‌برداری

سؤال مهمی که در مورد نسخه‌برداری به درخواست کاربر وجود دارد این است که آیا هدف کاربر از نسخه‌برداری، اهمیت دارد یا خیر؟

در پاسخ به این پرسش رویکرد کشورهای یکسان نیست. در برخی از کشورها همین که نسخه‌برداری به منظور استفاده کاربران کتابخانه صورت گیرد، کفایت می‌کند و نیازی به وجود هدف‌های خاصی نیست. به عنوان مثال، می‌توان به نظام‌های حقوقی فرانسه و آلمان اشاره کرد. در مقابل، برخی دیگر از کشورها در قوانین خود برای محدود کردن نسخه‌برداری از آثار، هدف‌هایی را پیش‌بینی کرده‌اند. معمولاً این هدف‌ها با عنوان «پژوهش [10]» یا «مطالعه شخصی [11]» مطرح می‌شوند. (Crews, 2008: 43)

کشورهای کانادا (ماده 2/30 قانون حقوق ادبی و هنری)، انگلیس (ماده 38 و 39 قانون کپی رایت، طرح‌ها و اختراعات مصوب سال 1988)، آمریکا (ماده 108 قانون حقوق ادبی و هنری [12])، مصر (ماده 171 قانون حمایت از حقوق مالکیت فکری [13]) و ... در این گروه قرار می‌گیرند. لذا در این کشورها چنانچه هدف از نسخه‌برداری، غیر از هدف‌های تعیین شده باشد، نسخه‌برداری غیر مجاز تلقی خواهد شد. مسئله‌ای که در این کشورها باید به آن توجه شود، نحوه اثبات هدف است. در برخی از این کشورها قانونگذار در این‌باره سکوت کرده و هیچ راه حلی ارائه نکرده است. لذا مشخص نیست چه کسی موظف به اثبات هدف است. به عنوان مثال، می‌توان به مصر اشاره کرد؛ اما در برخی از کشورها تکلیف این وضعیت را به صراحت مشخص نموده است. به طور کلی، در خصوص شیوه اثبات هدف می‌توان به سه روش اشاره کرد:

1- کتابخانه هیچ اطلاعی از استفاده‌های غیر مجاز نداشته باشد. این شیوه در ماده 108 قانون آمریکا پیش‌بینی شده است. طبق این ماده، صرف اینکه کتابخانه آگاهی نداشته باشد که نسخه‌برداری برای هدف‌هایی غیر از پژوهش و مطالعه خصوصی است، کفایت می‌کند. (لایقی، 1380: 120)؛ (Crews, 2008: 48)

2- کاربر باید کتابخانه را متقاعد کند که نسخه‌برداری به منظور استفاده در هدف‌های مجاز است. در نظام‌های حقوقی کانادا و انگلیس، به این ترتیب عمل شده است. البته، در انگلیس برای راحتی اثبات هدف، مقرر شده که

کاربر باید اظهارنامه کتبی را که برای امر درخواست موجود است، تکمیل و هدف خود را در آن قید کند. (Crews,2008:48)

3- کتابدار باید متقاعد شود که نسخه برداری به منظور هدفهای مجاز است. این شیوه در قوانین کشورهای مانند قطر و اوکراین پیش بینی شده است (Crews,2008:48). البته، در این کشورها دقیقاً مشخص نشده چگونه کتابخانه می تواند متقاعد شود. آیا نیاز است کتابخانه هدف کاربر را بررسی کند یا باید به نحوی کتابخانه را متقاعد نماید.

در ماده 8 قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان هیچ محدودیتی درباره هدف پیش بینی نشده است. البته، از آنجا که طبق ماده مذکور کتابخانه و مؤسسه های علمی و آموزشی مجاز به نسخه برداری هستند، برخی (زرکلام، 1387:178) معتقدند اثر باید برای مقاصد علمی و آموزشی استفاده شود.

توجه به این نکته ضروری است که مطابق ماده مذکور، مراکز مندرج در این ماده باید طبق آیین نامه ای که به تصویب هیئت وزیران می رسد، نسخه برداری کنند. این در حالی است که با گذشت چند دهه از تصویب این قانون، هنوز آیین نامه ای در این زمینه تدوین نشده است. (در تایید این نظر رجوع کنید به: اسماعیلی، 1384:58)

ماده 36 پیش نویس لایحه قانون جامع حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط برای مجاز بودن نسخه برداری هدفهای را تعیین و آنها را محدود به مطالعه یا پژوهش کرده است. ضمن اینکه در این ماده تصریح شده که بار اثبات هدف بر عهده کتابخانه یا مؤسسه است. به موجب این ماده:

«هر کتابخانه یا مؤسسه نگهداری آثار که به صورت غیرانتفاعی اداره می شود، مجاز است که با رعایت ماده 32، در موارد زیر بدون اجازه دارنده، یک نسخه از آثار مورد حمایت این قانون را تکثیر کند: الف) اثر کوتاه منتشر شده، از قبیل مقاله یا چکیده کوتاه یک اثر و بخش کوتاهی از یک کتاب به درخواست شخص حقیقی به شرط اینکه: نخست، کتابخانه یا مؤسسه متقاعد شود که نسخه تکثیر شده فقط برای مطالعه و پژوهش است.

دوم، عمل تکثیر یک بار و یا در صورت تکرار در نوبتهای جداگانه و بی ارتباط با هم صورت گیرد.

سوم، اخذ مجوز جمعی از سازمان مدیریت جمعی مربوط امکان نداشته باشد...» [14] (شیرینی و همکاران، 1389:30)

توجه به این نکته ضروری است که در صورت پذیرش پیش نویس مزبور توسط قانونگذار، این نوع نسخه برداری کتابخانه مجاز تلقی نخواهد شد، مگر اینکه امکان اخذ مجوز جمعی امکان پذیر نباشد. به نظر می رسد ماده پیشنهادی مزبور که مانع جدی بر سر راه توسعه علم و دانش شمرده شود؛ زیرا ابتدا کتابخانه موظف به بررسی مجوز جمعی و اطمینان از نبود آن است و سپس می تواند اقدام به نسخه برداری نماید، ضمن اینکه لزوم اخذ مجوز جمعی به این معناست که نسخه برداری از اثر، دیگر رایگان نخواهد بود.

بند سوم- کمیّت نسخه برداری

کشورها را در این زمینه می توان به دو گروه تقسیم کرد. در قوانین برخی از کشورها به صراحت تعداد نسخه ها مشخص شده است و آن را محدود به یک نسخه کرده اند. به عنوان مثال در کانادا ماده 302 تصریح شده است که کاربر تنها می تواند یک نسخه از اثر دریافت کند (Crews,2008:145). قانون کپی رایت، طرحها و اختراعات انگلیس در مواد 39 و 43 و قانون حقوق ادبی و هنری آمریکا در ماده (a) 108 نیز همین شیوه اتخاذ نموده اند. ضمن اینکه در آمریکا مقرر شده که نسخه تهیه شده باید دارای علامت کپی رایت [15] اثر باشد (لایفی، 1380:120).

در برخی کشورها در مورد تعداد نسخه هایی که کتابخانه می تواند تهیه کند، تصریحی وجود لذا به نظر می رسد کتابخانه مجاز باشد تعداد نسخه های مورد نیاز کاربر را برای وی فراهم نماید. به عنوان مثال، می توان به بند 8 ماده L122-5 قانون مالکیت فکری فرانسه اشاره کرد.

البته باید گفت که این کشورها، از نظریه آزمون سه گام [16] یا استفاده منصفانه ربورو هستیم. بر اساس سه گام، نسخه برداری نباید یا بهره برداری عادی از اثر در تعارض قرار گیرد و به منافع مشروع پدیدآورنده لطمه غیر معقول وارد کند. طبیعی است اگر کتابخانه بدون محدودیت اقدام به نسخه برداری کند، مسلماً این اقدام وی با کاهش تمایل افراد به خرید اثر بر روی بازار بالقوه آن تاثیر می گذارد. در دکترین استفاده منصفانه نیز یکی از معیارهای ارائه شده، توجه به همین امر، یعنی تأثیر عمل بر روی بازار بالقوه اثر است.

در ماده 8 قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان، در مورد تعداد نسخه برداری از عبارت «به میزان مورد نیاز و متناسب با فعالیت» استفاده شده است؛ بدون اینکه تفسیری در این باره از سوی قانونگذار ارائه شود. البته، همانطور که برخی (زرکلام، 1387:179) نیز به درستی اشاره کرده اند، نباید این نسخه برداری به حدی باشد که به حقوق مادی پدیدآورنده لطمه وارد کند.

پیش نویس لایحه قانون جامع حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط، به صراحت تعداد نسخه ها را محدود به یک عدد کرده است، ضمن اینکه رعایت ماده 32 این قانون نیز که به نحوی به آزمون سه گام اشاره دارد، در این مورد الزامی دانسته شده است. به موجب ماده 32 پیش نویس مزبور «بهره برداری از اثر بدون اجازه دارنده حقوق در موارد مذکور در این فصل مجاز است، مشروط بر اینکه با بهره برداری عادی از اثر منافاتی نداشته باشد و به منافع مشروع دارنده حقوق به طور غیرمتعارف لطمه نزند.» (شیرینی و همکاران، 1389:29)

تفاوت دیگری نیز بین ماده 8 قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان و ماده 36 پیش نویس لایحه قانون جامع حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط وجود دارد. در قانون فعلی تکرار، قانون فعلی نسخه برداری ممنوع نشده است.

ولی در لایحه تکرار، نسخه برداری تنها در صورتی امکان پذیر است که در نوبتهای جداگانه و بی ارتباط با هم صورت گیرد.

گفتار دوم - نسخه برداری به منظور حفاظت [17] و جایگزینی [18]

در این گفتار، ابتدا از مفهوم و هدف از نسخه برداری به منظور حفاظت و جایگزینی سخن گفته (بند نخست) و سپس به بررسی شرایط نسخه برداری می پردازیم. (بند دوم)

بند نخست - مفهوم و هدف از نسخه برداری

یکی از وظایف اساسی کتابخانه ها، حفظ و نگهداری آثار موجود در مجموعه است. آثار موجود در مجموعه کتابخانه ممکن است به دلایل مختلف در معرض خطر تلف، مفقودی، آسیب و ... قرار گیرد. به عنوان مثال، در آثار نوشتاری ممکن است کاغذ در اثر گذشت زمان دچار پوسیدگی شود، نوارهای ویدیویی و نرم افزار در معرض شکستن و ... قرار گیرد و بسیاری عوامل دیگری که ممکن است استفاده از آثار موجود در کتابخانه را غیرممکن سازد. (Crews,2008: 50)

در این شرایط کتابخانه به منظور فراهم کردن امکان استفاده دوباره از اثر ناگزیر به نسخه برداری از آن خواهد بود. چنانچه مدت حمایت از حقوق مادی اثر خاتمه یافته باشد، نسخه برداری از آن آزاد است. بنابراین در مورد آثاری با چالش مواجه هستیم که مدت حمایت از آنها خاتمه نیافته است و حمایت از حقوق مادی پدیدآورنده اقتضا می کند که نسخه برداری امکان پذیر نباشد، مگر اینکه قانونگذار به صراحت آنرا اجازه داده باشد. بنابراین، در کشوری مانند آلمان به دلیل پیش بینی نکردن این استثنا، کتابخانه ها قادر به نسخه برداری به منظور حفاظت و جایگزینی، نیستند. (Crews, 2008: 199-202)

در قانون ایران نیز هیچ اشاره ای به این گونه نسخه برداری نشده است. بنابراین، انجام نسخه برداری توسط کتابخانه نقض حقوق مؤلف شمرده می شود. [19] البته، در صورت تصویب پیش نویس، این خلا قانونی مرتفع خواهد شد زیرا در بند ب ماده 36 لایحه قانون جامع مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط، به کتابخانه ها اجازه نسخه برداری برای این هدفها داده شده است. به موجب این بند:

«تکثیر به منظور حفظ و در صورت لزوم جایگزینی آن به جای نسخه دیگر یا جایگزینی آن به جای نسخه‌هایی که در مجموعه دائمی کتابخانه یا مؤسسه مفقود، تلف یا غیر قابل استفاده شده، به شرط اینکه تهیه نسخه دیگر اثر به طور متعارف غیرممکن یا مشکل باشد.» (شیریری و همکاران، 1389:30)

موضوع دیگری که باید به آن توجه نمود، تفاوت بین مفهوم حفاظت و جایگزینی است. اگرچه در کشورهای این نسخه‌برداری را مجاز اعلام نموده‌اند اغلب هر دو مفهوم کنار هم استعمال شده است. در برخی از کشورهای ممکن است نسخه‌برداری به منظور حفاظت امکان‌پذیر باشد یا برعکس. به عنوان مثال، طبق بند 8 ماده 5-122 قانون مالکیت فکری فرانسه، نسخه‌برداری تنها به منظور حفاظت مجاز اعلام شده است. البته، به نظر می‌رسد در نسخه‌برداری به منظور حفاظت در نهایت هدف جایگزینی است تا امکان استفاده از اثر فراهم باشد؛ ولی به هر حال ارائه تعریفی از این مفاهیم ضروری است.

«در نسخه‌برداری به منظور حفاظت، هدف تضمین قابلیت دسترسی به اثر است قبل از اینکه اثر به هر دلیلی از دست برود. در جایگزینی، هدف جایگزینی اثری است که در حال حاضر از دست رفته است یا به هر دلیلی دیگر قابل استفاده دوباره نیست.» (Crews, 2008: 51)

حفظ و نگهداری آثار موجود در کتابخانه اقتضا می‌کند که هیچ محدودیتی در نوع آثار مورد نسخه‌برداری به منظور حفاظت و جایگزینی وجود نداشته باشد. به همین جهت، در برخی از کشورهای مانند کانادا، انگلیس و فرانسه، محدودیتی از جهت نوع اثر به چشم نمی‌خورد. البته، در حقوق آمریکا چنانچه نسخه‌برداری به منظور حفاظت صورت گیرد یا جایگزینی، نوع اثر متفاوت خواهد بود. در خصوص حفاظت، طبق ماده (b) 108 قانون حقوق ادبی و هنری، از آثار منتشر نشده می‌توان نسخه‌برداری نمود، ولی در جایگزینی طبق ماده (c) 108 امکان نسخه‌برداری در مورد آثار منتشر شده پیشینی شده است. (Crews, 2008: 416)

هدف از نسخه‌برداری نیز بهطور کلی حفاظت و جایگزینی می‌باشد. مقررات مربوط به حفاظت و جایگزینی در کشورهای مختلف متفاوت است.

بند دوم - شرایط نسخه‌برداری

در برخی از کشورها هیچ شرطی برای مجاز نمودن این نوع نسخه‌برداری مقرر نشده است (مانند یونان و فرانسه). اما در برخی کشورها به سه موضوع توجه شده است: وضعیت اثر اصلی، وضعیت بازار از نظر دسترسی به بازار و تعداد نسخه‌ها (Crews, 2008: 54). در ادامه، به تبیین موارد مزبور می‌پردازیم. از این رو، ابتدا وضعیت اثر اصلی سپس وضعیت بازار از نظر دسترسی به اثر و در نهایت تعداد نسخه‌ها بررسی می‌شود.

الف) وضعیت اثر اصلی

یکی از کشورهایی که در این زمینه مقررات جامع و دقیقی دارد، کاناداست. قانون کانادا در ماده 301 شرایطی را که در آن کتابخانه‌ها مجاز به نسخه‌برداری هستند، را به تصریح آورده است. طبق این ماده، امکان نسخه‌برداری اثر در صورت وجود یکی از شرایط ذیل امکان‌پذیر است:

1- اثر نایاب است یا منتشر نشده است و در معرض خطر آسیب، مفقود و تلف می‌باشد.

2- اثر به دلیل شرایط خاص آن یا شرایط جوی که باید در آن نگهداری شود، قابل استفاده در سیستم خدمات‌رسانی کتابخانه نیست.

3- قالب [20] اثر در حال حاضر منسوخ شده است یا فناوری مورد نیاز برای استفاده از اثر در دسترس نیست (McKeown, 2010: 297)

البته در این ماده سه حالت دیگر نیز بیان شده است، ولی ارتباطی به وضعیت اثر اصلی ندارد که عبارتند از:

«4- به منظور نگهداری سوابق داخلی و فهرست‌نویسی

5- برای تحقیقات پلیس

6- هر چیزی که برای ترمیم ضروری است.» (McKeown, 2010: 297)

در قانون حقوق ادبی و هنری آمریکا، در بحث جایگزینی (ماده c 108) تصریح شده است که اثر باید معیوب یا رو به زوال بوده، یا اینکه قالب موجود در اثر منسوخ شده باشد. قانونگذار آمریکا در ادامه ماده قالب منسوخ را تعریف نموده است. طبق این ماده، هنگامی قالب اثر منسوخ شده است که ابزار لازم برای استفاده از اثر تولید نمی‌شود یا دیگر به طور معقول در بازارهای تجاری در دسترس نیست. (Crews, 2008: 417)

همانطور که ذکر شد، در حقوق ایران قوانین فعلی فاقد مقرر است قانونی برای این نوع نسخه‌برداری هستند، ولی در ماده 36 پیش‌نویس لایحه قانون جامع حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط تصریح شده است که اثر باید «مفقود، تلف یا غیر قابل استفاده» شده باشد. (شیریری و همکاران، 1389:30)

ب) در دسترس بودن اثر در بازار

برخی کشورها به منظور حمایت بیشتر از حقوق مادی مالک اثر و محدود کردن این‌گونه نسخه‌برداری، مقرر کرده‌اند که امکان خرید اثر در بازار نباید وجود داشته باشد. در مقررات برخی کشورها صرف جستجو ساده در بازار کفایت می‌کند اما در برخی کشورها تصریح شده که جستجوی صورت گرفته باید متعارف و معقول باشد، به گونه‌ای که کتابخانه متقاعد شود که نمی‌تواند اثر را به قیمت معقول در بازار بیابد. (Crews, 2008: 55)

در این خصوص، می‌توان به مقررات کانادا، آمریکا و استرالیا اشاره کرد. در کانادا تصریح شده است که اثر اصلی نباید از نظر تجاری در دسترس باشد. (McKeown, 2010: 298)

در ماده (c) 108 قانون حقوق ادبی و هنری آمریکا مقرر شده است کتابخانه باید تحقیقات معقولی در این زمینه انجام دهد و پس از اینکه مطمئن شد اثر اصلی به قیمت منصفانه در دسترس نیست، می‌تواند اقدام به نسخه‌برداری کند (Crews, 2008: 416). چنانکه مشاهده می‌شود، در هیچ یک از این دو قانون، به عامل زمان توجه نشده است. عامل زمان به نظر دارای اهمیت است. چه بسا ممکن است اثر در بازار موجود بود، ولی خرید آن نیازمند صرف زمان طولانی باشد و نیاز کتابخانه اقتضا کند اثر در اسرع وقت در مجموعه کتابخانه قرار گیرد. در این حالت، ظاهراً کتابخانه ملزم است با صرف زمان طولانی، اقدام به خرید اثر نماید و حق نسخه‌برداری نخواهد داشت.

قانونگذار در کشور استرالیا در این زمینه نگاه جامعی داشته و به هر دو معیار توجه کرده است. طبق بند 4 ماده A51 این قانون کتابخانه ابتدا باید به تحقیق در بازار بپردازد. سپس متصدی کتابخانه موظف است کتاب طی اظهارنامه‌ای اعلام کند که نمی‌توان اثر را در یک زمان معقول و در قیمت تجاری عادی به دست آورد. در خصوص تعیین زمان معقول باید به نیاز کاربر و ضرورت دسترسی وی به اثر توجه نمود (Crews, 2008: 88). همچنین، در قانون این کشور مقرر شده است چنانچه این اظهارنامه با اطلاعات نادرست تکمیل شود، متصدی کتابخانه مرتکب عمل مجرمانه شده است (Crews, 2008: 56)

در بند ب ماده 36 پیش‌نویس لایحه قانون جامع حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط مقرر شده است نسخه‌برداری زمانی صورت می‌گیرد که تهیه نسخه دیگر اثر به طور متعارف، غیرممکن یا مشکل باشد.

ج) تعداد نسخه‌ها

در خصوص تعداد نسخه‌ها نیز در قوانین کشورهای مختلف تفاوت وجود دارد. در قوانین برخی کشورها با سکوت قانونگذار مواجه هستیم. این سکوت حتی در کشورهایی که در زمینه نسخه‌برداری برای استفاده کاربر صراحتاً تعداد نسخ مجاز را اعلام کرده‌اند، مشاهده می‌شود. به عنوان مثال می‌توان به قانون کانادا و انگلیس اشاره کرد که دبیت کتابخانه‌ها را برای انجام این‌گونه نسخه‌برداری به هر تعداد باز گذاشته‌اند. البته به نظر می‌رسد این سکوت قانونگذار را باید با توجه دکرترین رفتار منصفانه که در هر دو کشور تصریح شده، تعبیر نمود. در آمریکا تنها اجازه تهیه سه نسخه داده شده است. (Crews, 2008: 416)

در صدر ماده 36 پیش‌نویس لایحه قانون جامع حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط امکان تهیه یک نسخه پیش‌بینی شده است. (شیرین و همکاران، 1389: 30). شاید جنبه استثنایی داشتن این نسخه‌برداری سبب شده است که تنها تهیه یک نسخه مجاز اعلام شود، اما با توجه به پذیرش آزمون سه گام در پیش‌نویس، شاید مناسب‌تر بود که محدودیتی برای نسخه‌برداری پیش‌بینی نمی‌شد و کتابخانه‌ها مجاز بودند که به تعداد مورد نیاز و برای رفع نیازهای خود اقدام به نسخه‌برداری کنند.

Archive of SID

گفتار سوم: نسخه‌برداری به منظور امانت بین کتابخانه‌ای [21]

یکی دیگر از استثناها پیش‌بینی شده در برخی از کشورها، نسخه‌برداری به منظور امانت بین کتابخانه‌ها است. این گونه نسخه‌برداری به منظور آسان کردن دسترسی به آثار در کتابخانه‌های دیگر ضروری است. ممکن است کتابخانه‌ای برای برآوردن نیاز کاربر خود احتیاج به اثری داشته باشد که در مجموعه خود فاقد آن است ولی در کتابخانه‌ای دیگر موجود است. در این حالت کتابخانه می‌تواند از طریق سیستم امانت بین کتابخانه به نسخه‌ای از اثر دسترسی یابد. (Crews, 2008: 57)

معمولاً امانت بین کتابخانه‌ای به منظور تحقق درخواست کاربر کتابخانه است اما گاهی اوقات نیز کتابخانه ممکن است به منظور حفاظت و جایگزینی اقدام به اخذ نسخه از کتابخانه دیگر نماید. (Crews, 2008: 58)

لازم به ذکر است در برخی از کشورهایی که دکتربین زوال حق [22] را پذیرفته‌اند، کتابخانه‌هایی که با درخواست امانت بین کتابخانه‌ای مواجه شده‌اند، می‌توانند اثر اصلی را در اختیار کتابخانه درخواست کننده قرار دهند بدون اینکه نیازمند کسب اجازه از صاحب اثر باشند. (Crews, 2008: 58) به موجب این قاعده، پس از اینکه اثر به طور قانونی در جامعه توزیع شود، پدیدآورنده دیگر هیچ حقی نسبت به آن ندارد. فروش مجدد، اجاره و ... در اختیار خریدار جدید است بدون اینکه برای این کار نیازمند کسب رضایت پدیدآورنده باشد (حبیب و شاکری، 1387: 102). بنابراین در این نوع کشورها به دلیل زوال حق توزیع کتابخانه مجاز است اثر اصلی را در اختیار کتابخانه دیگر قرار دهد.

البته باید به این مسئله توجه شود که آنچه در قوانین کشورها به عنوان استثنا پیش‌بینی شده، نسخه‌برداری از اثر می‌باشد.

اگر کتابخانه مجاز باشد که در هر شرایطی نیاز خود به برخی آثار را از طریق امانت بین کتابخانه‌ای برآورده کند، ممکن است پدیدآورنده این آثار را از منافع حاصل از فروش بالقوه محروم نماید و به حقوق مادی پدیدآورنده لطمه وارد سازد. لذا برخی از کشورها این استثنا را با محدودیت‌هایی همراه کرده‌اند (Crews, 2008: 60). به عنوان نمونه به قوانین استرالیا، انگلیس و آمریکا اشاره می‌شود. در ماده (a7) 50 استرالیا مقرر شده است که کتابخانه درخواست کننده زمانی می‌تواند از اثر نسخه‌برداری کند که در بازار جستجو کند و اظهارنامه‌ای مبنی بر فقدان دسترسی به اثر با قیمت متعارف و زمان معقول در بازار تکمیل نماید. تعداد نسخه نیز محدود به یک نسخه شده است، مگر اینکه بعد از تقاضا، کتابخانه گیرنده نسخه شرایط دقیق درخواست خود را اعلام نماید و بیان کند که تکثیر قبلی مفقود، تلف یا معیوب شده است (Crews, 2008: 97-98).

در نظام حقوقی انگلیس بر اساس اینکه اثر مورد درخواست، مقاله‌های موجود در نشریات باشد یا سایر آثار ادبی، نمایشی و موسیقی تفکیک گردیده است. چنانچه نسخه‌برداری از آثار ادبی، نمایشی و موسیقی باشد در بند 2 ماده 41 مقرر شده است که اگر کتابدار کتابخانه درخواست کننده بتواند به وسیله تحقیقات معمولی نام و آدرس شخصی که محق بر اجازه دادن نسخه‌برداری از اثر است را بیابد، نسخه‌برداری بدون اجازه صاحب حق ممنوع خواهد بود. (Crews, 2008: 409)

در بند 2 ماده (g) 108 آمریکا مقرر شده است که این نسخه‌ها نباید به عنوان جایگزینی برای خرید اثر یا حق اشتراک آن محسوب شود. کمیسیون ملی استفاده‌های فنی جدید از آثار مورد حمایت آمریکا [23]، در مورد مقاله‌ها دستورالعملی منتشر نموده است. دستورالعمل پیشنهاد می‌دهد که در طول یک سال نباید بیشتر از 5 نسخه از مقاله‌های موجود در یک مجله که 5 سال از تاریخ انتشار آنها گذشته، تهیه نمود. لذا در صورت افزایش تعداد نسخه‌ها کتابخانه موظف به خرید حق اشتراک مجله است. (Crews, 2008: 60)

در قانون ایران، اگرچه این استثنا مقرر نشده است، شاهد اجرای آن تحت عنوان طرح امین هستیم. طرح امین توافقی رسمی بین کتابخانه‌هاست که براساس آن کتابخانه می‌تواند از منابع موجود در دیگر کتابخانه‌ها به صورت امانت یا دریافت تصویر آنها استفاده کند. بنابراین، در راستای این طرح هم می‌توان به اثر اصلی دست یافت و هم نسخه‌ای از آن را دریافت نمود. البته کتابخانه در آرای دریافت این خدمات هزینه‌ای تحت عنوان به‌امهر [24] می‌پردازد. (<http://irandoc.ac.ir/amin/intro-amin.html>)

مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، سازمان هماهنگ‌کننده این طرح محسوب می‌شود که مقرراتی برای اجرای این طرح را پیش‌بینی نموده است و کلیه کتابخانه‌های عضو ملزم به اجرای آن هستند. [25]

به نظر می‌رسد تا زمانی که قانونگذار صراحتاً انجام این نوع نسخه‌برداری را در قوانین مربوط به حقوق ادبی و هنری مجاز اعلام نکرده است، نسخه‌برداری در راستای این طرح را باید غیرقانونی تلقی و از موجبات نقض حقوق مادی مؤلف محسوب کرد. همانطور که برخی از نویسندگان نیز مطرح نکرده‌اند اصل بر عدم استثناست، مگر اینکه قانونگذار تصریح کند. (صادقی، 1389: 280)

لازم به ذکر است، ارائه اثر اصلی به سایر کتابخانه‌ها بدون اجازه پدیدآورنده آن، زمانی قانونی است که قاعده زوال حق توزیع توسط قانونگذار مورد پذیرش قرار گرفته باشد. با توجه به عدم پذیرش این قاعده در قوانین کشور، این خدمت طرح امین را نیز باید غیرقانونی شمرد.

به نظر می‌رسد با توجه به نیازکتابخانه‌ها به خدماتی این چنین، لازم است قانونگذار صراحتاً این استثنا را در قوانین مربوط پیش‌بینی نماید.

نتیجه

به دلیل نقش مؤثر کتابخانه‌ها در روند رشد و توسعه جامعه، نسخه‌برداری توسط این مراکز در قوانین بیشتر کشورهای جهان مجاز شناخته شده است. محدوده نسخه‌برداری مجاز در کشورهای مختلف، متفاوت بوده، تجویز مزبور ممکن است به منظور تحقق درخواست کاربر، حفاظت و جایگزینی یا امانت بین کتابخانه باشد. در نظام حقوقی برخی کشورها از جمله آمریکا انجام هر سه نوع نسخه‌برداری مورد تصریح قانونگذار قرار گرفته است. در مقررات برخی از کشورها از قبیل فرانسه نسخه‌برداری در دو مورد (نسخه‌برداری به منظور درخواست کاربر و نسخه‌برداری برای حفاظت و جایگزینی) مجاز شناخته شده است. در برخی از کشورها نیز نسخه‌برداری صرفاً به منظور تحقق درخواست کاربر پیش‌بینی شده است. به نظر می‌رسد کشور ایران در گروه سوم جای می‌گیرد. در نظام حقوقی ایران ماده 8 قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان صراحتاً نسخه‌برداری توسط کتابخانه را مجاز شمرده است. با توجه به نبود عبارتهای حفاظت و جایگزینی و امانت بین کتابخانه‌ها، به نظر می‌رسد این نسخه‌برداری را صرفاً باید به منظور تحقق درخواست کاربر مجاز تلقی نمود. البته لازم به ذکر است که در پیش‌نویس لایحه جامع حقوق ادبی و هنری و حقوق مرتبط، علاوه بر فرض قبلی، نسخه‌برداری به منظور حفاظت و جایگزینی نیز پیش‌بینی شده است.

در خصوص امانت بین کتابخانه نیز باید گفت که در وضعیت فعلی کتابخانه‌ها این نوع نسخه‌برداری را تحت پوشش طرحی به نام «طرح امین» انجام می‌دهند. به نظر می‌رسد تا زمانی که قانون صراحتاً این نوع نسخه‌برداری را تجویز نکند باید آن را غیر قانونی شمرد و به صاحبان آثار مورد نسخه‌برداری اجازه مطالبه غرامت داد. این گونه تجویزهای قانونی جنبه استثنایی دارند. اصل بر نبود استثنا است و در موارد تردید باید به اصل رجوع کرد.

توجه به این نکته ضروری است که زمانی می‌توان اقدام کتابخانه‌ها را موجهی برای نقض حقوق مادی صاحب اثر به شمار نیاورد که تمام شرایط مطرح رعایت شود. در قوانین برخی از کشورها محدودیت‌هایی درباره نوع اثر مقرر شده است. برخی کشورها تصریح کرده‌اند که نسخه‌برداری باید به منظور هدفهای خاصی صورت گیرد و در قوانین برخی از کشورها حتی تعداد نسخه‌های مجاز، به صراحت ذکر شده است. لذا کتابخانه‌ها به منظور جلوگیری از طرح دعوی نقض حق، در هنگام نسخه‌برداری باید تمام شرایط قانونی را رعایت نمایند.

در ماده 8 قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران هیچ محدودیتی در زمینه نوع اثر پیش‌بینی نشده است. در خصوص هدف نیز به نظر می‌رسد قانون فاقد محدودیت است. اما در مورد تعداد نسخه مقرر شده است که باید به میزان مورد نیاز و متناسب با فعالیت باشد. البته با تصویب پیش‌نویس لایحه قانون جامع حقوق ادبی

و هنري و حقوق مرتبط وضعیت قدری متفاوت خواهد شد. در ماده 36 پیش‌نویس به صراحت درباره نوع اثر و هدف محدودیت وجود دارد. قلمرو مجاز نسخه‌برداری به آثار نوشتاری محدود و صرفاً برای هدف مطالعه و پژوهش امکان پذیر است. ضمن اینکه تعداد نسخه‌های مجاز را محدود به یک نسخه کرده است. اگرچه پیش‌نویس به منظور حمایت بیشتر از حقوق مادی محدودیت در تعداد نسخه‌ها پیش‌بینی نموده است ولی شاید مناسب‌تر باشد که مانند ماده 8 قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان با توجه به نقش کتابخانه‌ها در رشد و توسعه و افزایش سطح آگاهی جامعه به این مراکز اجازه داده شود تا به میزان مورد نیاز خود اقدام به نسخه‌برداری نمایند.

منابع

- اسماعیلی، محسن (1384). «حمایت از مالکیت‌های ادبی و هنری و سیر تحول آن در حقوق ایران». مجله حقوقی، شماره 50 و 51.
- امامی، اسدالله (1386). مالکیت معنوی، جلد 1، تهران، میزان، چاپ اول.
- ایمانی، عباس (1382). «استثنای مهم حق مؤلف، استفاده منصفانه از اثر دیگری»، مجله پژوهش‌های حقوقی، شماره 3.
- حبیبی، سعید و زهرا شاکری (1387). «دکترین استیفاي حق در نظام حقوق مالکیت فکری»، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره 38، شماره 2.
- دبیرخانه شورای عالی انفورماتیک (1373). حقوق پدیدآورندگان نرم‌افزار، تهران، سازمان برنامه و بودجه، چاپ اول.
- زرکلام، ستار (1387). حقوق مالکیت ادبی و هنری، تهران، سمت، چاپ اول.
- شبیری، سید حسن و همکاران (1389). پیش‌نویس لایحه قانون جامع حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط، تهران، شورای عالی اطلاع‌رسانی، چاپ نخست.
- صادقی، محسن (1386). «نقدی بر قانون تجارت الکترونیکی ایران از منظر حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری در محیط مجازی»، مجموعه مقالات همایش مالکیت ادبی- هنری و حقوق مرتبط تهران 6-7 اردیبهشت 89، تهران، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، چاپ اول.
- صفايي، سيدحسن و محسن صادقي و حسن محسنی (1385). «مطالعه تطبیقی حقوق معنوی پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری و دارندگان حقوق مرتبط»، فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره 10، شماره 3، 79-95.
- کرنو، ماری و دیگران (1390). فرهنگ تطبیقی حقوق مؤلف و کپی رایت، با ترجمه علیرضا محمدزاده وادقانی، پژوهشگاه فرهنگ، هنر، انتشارات دانشگاه تهران، ج 1، چاپ اول.
- لایقی، غلامرضا (1380). کپی رایت در کشورهای پیشرفته، تهران، خانه کتاب، چاپ اول.
- مغیّب، نعیّم (2008). الملکیه الادبی و الفنیه و الحقوق المجاور، بیروت، منشورات الحلبي الحقوقیه، الطبعة الثانيه.
- میرحسینی، حسن (1385). فرهنگ حقوقی مالکیت معنوی، ج 2، تهران، میزان، چاپ اول.
- "The fair use doctrine: History, application, and implications for (new media) writing teachers", Courant Rife, Martine, Computers and Composition 24 (2007), 154-178.
- Study on Copyright Limitations and Exceptions for Libraries and Archives, SCCR/17/2, Crews, Kenneth Geneva, 2008.
- "THREE-STEP TEST" AND IN NATIONAL LIMITATIONS AND EXCEPTIONS UNDER THE LEGISLATION - DIFFERENCES BETWEEN THE ANALOG AND DIGITAL ENVIRONMENTS, Geneva, WIPO/DA/MVD/00/4, 2000.
- McKeown, John S, Canadian Intellectual Property Law and Strategy, New York, Oxford University Press, 2010.
- <http://eng-library.um.ac.ir/parameters/eng-library/filemanager/tarhaminsite.pdf>.
- http://clib.umz.ac.ir/article_tarhe_amin.htm.
- <http://irandoc.ac.ir/amin/intro-amin.html>

[1]. استفاده منصفانه (fair use) یک استثنای کلی بر حقوق انحصاری دارندگان حق است که توسط قانونگذار برخی از کشورها پیش‌بینی شده است. این اصلاح نخستین بار در ماده 107 قانون حقوق ادبی و هنری آمریکا مصوب 1976 مورد تصریح قرار گرفت و تعریفی از آن ارائه گردید. اگرچه قبل از آن در رویه قضایی این کشور به هنگام ارزیابی مجاز بودن استفاده مورد استناد قرار می‌گرفت. برای مطالعه بیشتر در این خصوص رجوع کنید به: (ایمانی، 82: 199-204); (Courant Rife, 2007: 164, 165, 170)

[2]. رفتار منصفانه (fair dealing) نیز مانند استفاده منصفانه در قانون برخی کشورها مانند انگلیس، کانادا و ... به عنوان استثنای کلی بر حق انحصاری تعیین شده است. در خصوص رفتار منصفانه تعریفی ارائه شده است: «استثنای وارد بر حق دارنده کپی رایت در کنترل استفاده از اثر. رفتار منصفانه رفتاری است که ظاهراً حاوی نقض است ولی در شرایطی رخ می‌دهد که قانون نقض می‌داند.» (کرنو و همکاران، 1390: 220)

[3]. nonprofit.

[4]. public.

[5]. prescribed libraries.

[6]. Cabinet Order.

[7]. copyright act.

[8]. Copyright, Designs and Patents Act 1988

[9]. تصمیم‌گیری در مورد انتشار یا عدم انتشار اثر، حق انحصاری پدیدآورنده است و نمی‌توان وی را ملزم به انتشار اثر نمود. در صورت فوت مالک اثر، تصمیم‌گیری در این خصوص، به عهده قائم مقام قانونی وی خواهد بود. (صفاپو همکاران، 1385: 82)

[10]. research.

[11]. private study.

[12]. Copyright Act of 1976.

Archive of SID

[13]- قانون حماية حقوق الملكية الفكرية

[14]. بند ب این ماده به نسخه برداری برای حفاظت و جایگزینی اختصاص دارد که در گفتار دوم به آن پرداخته خواهد شد.

[15]. اعلان کپی رایب (Copyright notice) معمولاً از سه بخش تشکیل می‌شود: 1) حرف c درون يك دایره 2) نخستین سال انتشار 3) نام پدیدآورنده (دبیرخانه شورای عالی انفورماتیک، 1373:320)

[16]. آزمون سه گام (Three-Step Test) برای نخستین بار در ماده 9(2) کنوانسیون برن پیش‌بینی شد. طبق این آزمون، استثنا باید دارای شرایطی باشد تا با معیارهای بین‌المللی حقوق ادبی و هنری و حقوق مرتبط مطابقت کند که عبارتند از: 1- شامل برخی موارد خاص باشد. 2- با بهره‌برداری عادی از اثر تعارض نداشته باشد. 3- به منافع مشروع پدیدآورنده صدمه غیرمعقول وارد نسازد. برای مطالعه تفصیلی در خصوص آزمون سه گام و ارکان آن، رجوع کنید به: (میرحسینی، ۲۲۱-۲۱۹:۱۳۸۵؛ Knights, 2000:2-5)

[17]. Preservation

[18]. Replacement

[19]. در ماده 8 قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان، در خصوص نسخه برداری عبارت «متناسب با فعالیت» به کار رفته است. تفسیر موسع از این عبارت موجب می‌شود نسخه برداری به منظور حفاظت و جایگزینی را نیز در زمره موارد مجاز جای دهیم. لیکن این نوع تفسیر به نظر صحیح نمی‌رسد. حداقل تا زمانی که نوع فعالیت کتابخانه‌ها تعریف نشده است، باید قابل به تفسیر مضیق این عبارت باشیم؛ زیرا این امر سبب گسترش دایره استثنای می‌گردد، در صورتی که در استثنایها به اعتقاد صاحب‌نظران (زرکلام، 1387:175) اصل بر تفسیر مضیق است.

[20]. format.

[21]. Interlibrary Loan.

[22]. exhaustion of right.

[23]. Commission on New Technological Uses of Copyrighted Works (CONTU).

[24]. بهامهر «برگ بهادار برای پرداخت هزینه خدمات است که توسط مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران منتشر می‌شود که تنها کتابخانه رابط می‌تواند در چارچوب مقررات آنرا خریداری کند.»

(http://clib.umz.ac.ir/article_tarhe_amin.htm)

[25]. برای آگاهی از قوانین طرح مزبور رجوع کنید به:

<http://egg-library.um.ac.ir/parameters/eng-library/filmanager/farhminsit.pdf>.

<http://Clob.umz.ac.ir/avticle-tarhe-amin.htm>.